

Laatste groet

Zaterdag 23 april 2011

We waren maar met z'n tweeën, mijn moeder en ik. Toen het karretje met daarop de doodkist van mijn vader werd binnengereden, moest ik aan een serveerwagentje in een restaurant denken. De lijkdragers waren met z'n drieën. Vale gezichten, zwarte jassen, slecht geknoopte dassen, te korte broeken, witte sokken en slappe schoenen. Ze hadden niets plechtigs of ernstigs, wisten met hun blik en hun handen geen raad. Ik verjoeg een glimlach. Mijn vader zou worden afgevoerd door uitsmijters van een nachtclub.

Het regende. Het crematorium, het park, de typische bomen, grafbloemen, een kerkhofplantsoen aan een waterpartij. Alles stonk naar herinnering.

‘Gaan we kijken of er een vis in zit?’

Mijn moeder keek me aan. Ze knikte.

‘Mij best.’

We liepen tot bij het water. Ze steunde op mijn arm, liep moeizaam, keek naar de grond om niet te struikelen.

Er zat een vis in. Een goudkarper tussen de waterlelies.

‘Ik zie hem niet.’

Mijn moeder zag niets. Ze had nooit wat gezien. Ze kneep haar ogen tot spleetjes. Ze deed haar best om te zoeken. De karper speelde met het water van de rots waar een fontein van was gemaakt, gleed over het zand, doorkliefde het wateroppervlak, dook onder, kwam met open bek weer boven en hapte wat lucht. Mijn moeder schudde het hoofd.

‘Nee. Er is niets.’

Dus sloeg ik mijn arm om haar schouders. Drukte haar tegen me aan. Ik boog me naar voren, zij boog mee. Met mijn hand volgde ik de vredige golfbewegingen van het dier. Ik begeleidde zijn baan. Ik wees naar de vis, zij keek naar mijn vinger. Ze was in de war. Haar gezicht was leeg. Geen sprankeling, geen licht. Uit haar diepblauwe ogen sprak niets dan stilte. Haar lippen trilden. Ze deed een karperbek open.

Er was een dode vóór de onze, tientallen auto’s, rouw in het groot. Wij waren de volgende smart. Onze stoet paste op de achterbank van een taxi. Mijn moeder ging in de gang naar de ceremonieruimte op een bank zitten. Ik bleef staan. Ik wilde naar buiten. Daar wachten tot alles voorbij was.

‘Ik ben met je meegekomen, maar ik ga niet naar binnen.’

Mijn moeder keek me aan.

‘Blijf je dan in de regen staan?’

Ik antwoordde niet. Het was geen vraag. Ik liep naar het bord met de dagorde. Ik herlas de naam van mijn vader. Prevelde hem. Het was een raar gevoel om hem daar te zien staan. Op een koperen plaatje naast een deur of op het papier van een envelop was de naam me vertrouwd, maar niet op een dodenlijst.

André Choulans.

In de ochtend van 23 april waren er drie crematies uitgevoerd. Na de middag stonden er nog drie op het programma. Het einde van mijn vader was gepland tussen dat van Albert Blondel en Jean Vial. Doodkist verwacht om 14.45 uur. Het deed denken aan een mededelingenbord, een dienstregeling van de trein. Ik stond op het perron zijn vertrektijd na te kijken.

Op de gang verscheen een vrouw met een document in haar hand.

‘U komt voor een overledene?’

‘Nee, voor mijn man,’ antwoordde mijn moeder.

Ik gaf de naam van mijn vader. De vrouw keek op haar papier, knikte en herhaalde Choulans, alsof ze een document afstempelde. Daarna deed ze de dubbele deur open en stapte opzij om ons door te laten. Ze leek opgelaten.

‘Verwacht u nog iemand?’

Mijn moeder keek me aan.

Fadila zou niet komen, Clément evenmin.

Dit was geen plek voor mijn vrouw of mijn zoon.

‘Geen andere familieleden?’

‘Wij tweeën,’ zei ik.

Ik pakte haar bij de arm.

De rouwruimte was immens. Er stonden tientallen stoelen. Mijn moeder aarzelde. Ze ging vooraan zitten, haar blik strak gericht op de deur recht voor ons. Door die deur werden de doden binnengebracht. Ik ging rechts van haar zitten, pakte mijn schetsboekje en een stukje houtskool.

Ze keek me aan.

‘Je gaat toch niet zitten tekenen?’

Ik keek niet op.

‘Waarom niet?’

Ze gaf geen antwoord.

Ik begon te tekenen. Drie snelle trekken, de hoek van de ruimte, het plafond, de grijze tegelvloer. Daarna de dubbele roodleren, ruitvormig gecapitonneerde deur. De schaduw van de afgeschilferde plint. Het schilderij aan de muur, een stilleven.

Mijn moeder keek ongerust. Naar de deur, naar mijn tekening. Ze zette haar handtas op haar schoot recht. Bewoog haar lippen.

‘Weet je zeker dat er een vis was?’

Ik schetste een plafondlijst. Ik knikte.

‘Een karper, mama.’

Nu begon ik haar te tekenen. Haar uitgelopen schoenen. Haar gevouwen handen, haar blauwgeaderde huid, haar stugge en grijze haar, haar maandagsjurk. In haar kast had mijn moeder een zware zwarte mantel met paarlemoeren knopen hangen.

‘Dat is een kerkhofmantel,’ zei ze altijd.

Haar man was dood. Ze had de mantel niet aangetrokken. In plaats daarvan had ze een lichte tabakskleurige bontjas gekozen met rode biezen aan de zakken en de kraag.

‘Ik heb hem maar twee keer gedragen, hij kan toch niet altijd in de kast hangen.’

De deur zwaaide open. Ik borg mijn schetsboekje op.

De doorkist beviel me niet. Het was niet meer dan een kist van samengeperst cellulose, ruw triplex, een kartonverpakking.

Moeder had hem uitgekozen.

‘Hij wordt toch verbrand,’ zei ze.

Ze had gelijk. Waarom esenhout met gewelfde zijwanden en een koepelvormig deksel in het vuur gooien? Waarom wit satijn en een verguld naamplaatje? Waarom een kruis? Dat had allemaal geen zin. Handvatten van hars dus, en een brievenbusplaatje.

De putsch

Zondag 23 april 1961

‘Het is oorlog!’

Mijn vader sloeg de voordeur dicht. Hij riep het nog voor hij zijn jas uit had. In elke kamer herhaalde hij ‘oorlog’. De salon, de eetkamer. Wij, mijn moeder en ik, waren in de keuken.

‘Het is oorlog.’

Mijn reus van een vader, die de hele deuropening vulde.

Ik schildte drie wortelen, mijn moeder sneed prei.

‘Wat bedoel je?’

Hij keek haar fronsend aan. Mijn moeder en haar groenten. Hij was ontstemd. Hij verkondigde dat het oorlog was en wij hadden niet meer te bieden dan een armzalige soep.

‘Wat ik bedoel?’

Een bruusk gebaar. De krant belandde op tafel, tussen de schillen.

‘Militaire coup in Algiers’ luidde de kop van *France-Soir* boven foto’s van drie soldaten. ‘Opstandige militairen roepen de staat van beleg uit.’

Ik keek naar de zwarte letters van de kop, naar mijn vader, mijn moeder.

‘Is het oorlog, mama?’

Mijn moeder vouwde de krant dicht en legde hem op het aanrecht.

‘Schil je wortelen.’

‘Juist ja, schil je wortelen maar,’ spotte mijn vader.

Ze wreef de aarde van de prei, hakte er met een korte

beweging de wortels af, sneed het wit in dunne schijfjes. Ik maakte de wortelen schoon met een dunschiller. En hij sloeg ons gade.

‘Is dat het enige wat je je zoon leert? Koken?’

Die zondag 23 april 1961 was ik een kind. Twaalf jaar, één maand en zes dagen eerder geboren. Ik maakte samen met mijn moeder de soep voor de week klaar en boog het hoofd voor mijn vader.

Ze antwoordde dat het mij niet aanging wat daar in Algiers gebeurde. Dat was politiek. Iets voor mannen.

Hij zuchtte diep. Liep de keuken uit, maar niet de woning.

Dat deed hij wanneer hij woedend was. Dan liep hij met grote soldatenpassen tot Saint-Irénée. Later kwam hij dan weer thuis, zonder iets te zeggen. Sloeg met de deur. Ging naar de slaapkamer om tot rust te komen. Maar die avond bleef hij. Ijsbeerde van de ene kamer naar de andere, als een gevangene die wordt gelucht. En mijn moeder las de woede van haar man discreet aan zijn stappen af.

‘Om acht uur houdt-ie een toespraak, de klootzak,’ schreeuwde mijn vader.

Hij kwam terug naar de keuken, schonk een glas water voor zichzelf uit. Hij tuurde door het raam naar de stad. Hij wachtte ergens op, waarop wist ik niet.

‘Ik wil dat de jongen het ziet. Dit is historisch.’

Hij pakte de wortel uit mijn hand. Boog over de tafel heen.

‘Weet je wat een eed is?’

Ik snapte niet wat hij bedoelde. Met gebogen arm beschermde ik mijn gezicht.

‘Je maakt hem bang,’ protesteerde mijn moeder.

Mijn vader, met boze stem: ‘Nou en? Die schoft heeft zijn eed gebroken.’

Daarna keerde hij terug naar de salon. En zette de tv aan.

‘Denise, Picasso, komen! Zo meteen begint het.’

Mijn vader nam altijd de hele sofa in beslag.

‘Dit is mijn sofa,’ zei hij.

Op een keer had ik bij het vegen een muur van hun slaapkamer beschadigd. Met het uiteinde van de bezemsteel een stukje pleisterkalk losgestoten. En hij had me een klap verkocht, want het was zijn muur en zijn bezem.

‘Niks is hier van jou, hoor je? Niet van je moeder en niet van jou!’

Hij zat wijdbeens op de sofa met gespreide armen en zijn ellebogen op de rugleuning, waardoor er voor mijn moeder alleen een smal strookje naast de armleuning overbleef.

‘Jij hebt je stoel,’ zei hij tegen haar.

Ik zat op de grond met mijn rug tegen de salontafel.

Maar die avond klopte hij met zijn hand op de sofa om aan te geven waar ik moest plaatsnemen. Hij wilde gezinnetje spelen. Het voltallige gezin Choulans verzameld om naar de verrader te luisteren.

‘In Algerije is een opstandig bewind gevestigd.’

De Gaulle droeg een soldatenuniform.

Ik keek naar mijn vader. Zijn gesloten gezicht, de walging die van zijn lippen droop.

‘Een handjevol generaals, laat me niet lachen!’

De avond viel. Na elke zin van de Generaal bromde hij iets.

‘Hun onderneming kan alleen maar tot een nationale ramp leiden.’

‘Je bent zelf een ramp, klootzak!’

‘In naam van Frankrijk beveel ik dat overal alle middelen, en ik zeg: alle middelen, worden ingezet om deze mannen tegen te houden en ze vervolgens uit te schakelen.’

‘Jou gaan we uitschakelen! Je gaat eraan, smeerlap!’

Mijn vader stond op. ‘Partijdige, ambitieuze en fanatieke officieren.’ Hij liep wild gesticulerend door de salon. ‘De laaghartige en dwaze onderneming van de opstandelingen.’

Hij schraapte zijn keel, trok zijn broek op, roffelde met zijn pantoffels over de parketvloer. ‘Het onheil dat ons vaderland bedreigt.’ Hij lachte schamper.

‘Ongelooflijk! Hoor hem, die schoff! Hoor hem!’

Mijn moeder schudde het hoofd. Ze trok het gezicht van de avonden van de rapportuitreiking. Als we met al mijn slechte punten op mijn vader zaten te wachten.

‘Landgenoten, help mij!’

‘We gaan je je graf in helpen, ja!’

Hij zette de tv uit, verliet de salon, deed de radio aan. Hij liep door de woning met de radio tegen zijn oor gedrukt, bleef maar herhalen dat de smeerlap alle macht naar zich toe had getrokken. Hij wachtte op het volgende nieuwsbulletin.

Edith Piaf zong.

Balayés les amours

Avec tous leurs trémolos

Balayés pour toujours

Je repars à zéro...

Mijn moeder keek me aan. Ik zat op de grond in slaap te vallen.

‘Kom. Ik breng je naar bed.’

Ze ging met me mee naar mijn kamer. Met een vermoeid gebaar trok ze de gordijnen dicht. Daarna boog ze zich over me heen zonder me een kus te geven. Haar blik, meer niet. Die zei dat ik me niet druk hoefde te maken. Dat papa nu eenmaal zo was. Dat het veel minder erg was dan hij zei. Dat het morgen allemaal voorbij zou zijn.

De stem van Piaf was mijn vader tot op het balkon gevolgd. In het donker neuriede mijn moeder glimlachend mee.

‘Non, rien de rien... Non, je ne regrette rien...’

Ik schoot overeind. Ik legde bliksemsnel mijn hand op

haar mond. Smeekte met mijn ogen. Zelfs vanaf het balkon had mijn vader haar kunnen horen. Hij kon het niet uitstaan als mama zong. De zangers hadden hem diep gekwetst.

* * *

Op een juniavond in 1958 had een vriendin van mijn moeder haar uitgenodigd voor een recital van Les Compagnons de la Chanson in het Romeins theater. Ik was negen. Het was de eerste keer dat ze vroeg of ze 's avonds alleen uit kon gaan. Zelfs voor mijn geboorte was mijn vader er altijd tegen geweest. Ze had nog nooit een artiest zien optreden. Haar vriendin heette mevrouw Labarrès. Ze had deelgenomen aan de wedstrijd 'Radio Theater' van Radio Luxembourg en had twee kaartjes gewonnen voor het concert. Ze woonde op zichzelf, zonder kinderen. Ze werkte in dezelfde ruimte als mijn moeder, bij de openbaarvervoersmaatschappij. En was erin geslaagd haar over te halen.

Het was een zaterdag. Mijn moeder had om toestemming gevraagd, maar mijn vader had niet gereageerd. Geen woord, geen gebaar. Ze kon toch wel tot negen uur wegblijven, of niet? Hij kende mevrouw Labarrès tenslotte. Ze zou met moeder meegaan en haar weer thuisbrengen. Wat was daar gevaarlijk aan?

Ik was in de salon. Hij keek uit het raam, zijn vrouw stond achter hem. Ze vroeg me naar mijn kamer te gaan en de deur dicht te doen. Ik ging op mijn bed zitten en zocht de veiligheid van mijn schetsboekje op, dat ik opensloeg zodra ik bang was. Ik kleurde ijverig de helft van het blad. Een strand, geel en oranje met witte lichtvlekken. En ook het blauw van de zee, de beweging van de golven en het schuim erop. Vervolgens tekende ik een kind, heel hoog in de regenlucht. Groene broek, witte bloes, verwaaid haar. Ik gaf hem een glimlach en gesloten ogen. Met in elke hand een rode ballon zweefde hij tussen de wolken in de wind. Ik maakte

een touwtje vast aan zijn enkel, veranderde hem zo in een vlieger. Ik had altijd al gedroomd van een vlieger. Ik had er ooit een gemaakt van een plastic zak en takken van een kersenboom. Hij had nooit gevlogen. Omdat er geen wind was, geen zand, geen zee, geen arm om mijn schouders om mijn hand omhoog te leiden. De tekening was klaar. Ik ondertekende met Picasso.

Al sinds ik naar school ging, ondertekende ik met Picasso. Op de kleuterschool had een juf ons verteld dat hij de grootste schilder ter wereld was. Ze had een affiche voor ons meegebracht met daarop zijn zoon als harlekijn. Picasso had hem een torerohoed gegeven, een blauw-geel geruit pak, een kraagje en kantwerk aan zijn polsen, maar hij was vergeten hem een glimlach te geven. Met zijn sluike haar en zijn droevige ogen leek hij op mij. De stoel had hij niet helemaal gekleurd. Je kon de aarzelingen van het potlood zien, de aanzet van pompons en franjes. En ook de schoenen van de harlekijn had hij niet afgewerkt, de voeten van zijn zoon waren niet meer dan een lijn.

Ik legde mijn schriftje en mijn potloden op bed. Bedekte mijn oren met mijn handen en deed mijn ogen dicht. Ik wachtte op het geschreeuw van mijn vader, maar er kwam niets. Stilte in huis. Alleen het geluid van de wind in mijn handpalmen, net als het geruis van een schelp.

Mijn moeder kwam binnen. Ze glimlachte. Ze had andere kleren aangetrokken. Haar rode rok, haar witte blouse en haar lichte jasje. Ze ging uit. Ze had gewonnen. Ze zou ham en kwark klaarzetten. Vond ik het leuk om alleen met mijn vader te eten? Ik wist het niet. Ik had nog nooit met hem alleen aan tafel gezeten.

‘Ruim je straks af?’

Ja, ik zou afruimen. Zij zou bij thuiskomst de afwas doen. Twee borden en twee glazen. Ze boog zich voorover, gaf me een kus. Dat verraste me. In ons gezin was er geen huidcon-